

VEŽBE IZ STRANOSTI¹

Odrasla sam na knjigama Žila Verna, one su mi pokazivale daleki svet i izgradile u mojoj glavi sliku putovanja zapadnog čoveka, tome sam inklinirala odrastajući u zatvorenom i dosadnom prostoru peerełovske Poljske. Taj vernovski putnik nije bilo ko i, mada na mapama sveta i dalje se vide bele mrlje, izgledalo je da se ne mari za opasnosti i kretao je na put smelo, hrabro i s osećajem da je svet njegov, da mu pripada. U putovanju nije menjao prehrambene navike i ostajao je u orbiti mode svoje zemlje (obavezne pantalone duvanske boje i crni kaput). Obično mu je bio dovoljan sopstveni jezik. Nije zaboravljao da ponese najnovije tehničke pronalaskе koji su mu u određenom trenutku spasavali život i pomagali da preživi. Ako se čak i smatrao za dobrog i otvorenog čoveka, i dalje ga je negde u dubini duše pratilo uverenje o svom evolucionom preimućstvu ili sigurnost u postojanje neupitnih istorijskih procesa koji će pre ili kasnije svaki čošak zemaljske kugle dovesti na nivo civilizovanog Zapada. Uzbudljiva avantura vodila ga je u najdalja bespuća, jer je čak i u najvećoj zabiti imao šanse da sretne službenike iz sopstvenog kulturnog kruga koji će mu u slučaju potrebe izdati duplikat izgubljenog pasoša i malo tračariti na račun domorodaca.

Ta vernovska perspektiva u nekoj deformisanoj formuli pastiša često se pojavljuje u savremenoj pop kulturi, na primer u avanturističkoj seriji filmova o Indijani Džonsu. Svet je ovde samo egzotična dekoracija za junakovo pompezno junačenje u kompjuterskoj igrici koji baš ništa ne može da promeni u susretu s fascinantnom kulturom – i dalje ostaje isti kakav je i došao tu. Zatvoren u hermetičkoj kapsuli zapadnjačkog identiteta, ostaje nepromočiv, impregniran na tuđost. Usredsređen na postizanje svog cilja (da pronađe blago, otkrije tajnu), ne ulazi u dublje odnose s domorocima ili u bilo kakav kulturni dijalog. obraća im se na engleskom ili francuskom, duboko uveren da treba da ga razumeju. Održava svoje standarde, ne pregovara, sve i svakog tretira s visine, siguran u svoju civilizacijsku (dakle i ljudsku) superiornost. Svi pamtimo čuvenu scenu kad Harison Ford kao Indijana Džons biva pozvan na dvoboj od maskiranog asasina. To se događa na bazaru, u metežu koji se razmiče da bi napravili mesta za megdan. Kad tradicionalno odeveni ratnik mlatara mačem, demonstrirajući svoju veštinu, Indijana Džons, kome se žuri, naprosto puca u nje-ga iz pištolja. Kraj megdana.

Začuden takvim obrtom stvari, gledalac spontano počinje da se smeje, čak i ako je iznenađen vlastitom reakcijom. Bezobzirnost i besprizornost Indijane Džonsa imponuju i zasmejavaju sve politički korektnе reflekse.

¹ Preuzeto iz mesečnika *Znak*, br. 779 iz 2020; jedan je od eseja iz knjige *Blag pripovedač*, koji će objaviti „Službeni glasnik“. (Prim. prev.)

Jer u suštini putnik sa Zapada tretira svet kao ne do kraja realan. Prolazi kroz strane zemlje i kulture kao većito užurbana senka, ništa ne dodiruje, ni oko čega se ne angažuje, zatvoren je u mehuru svog osećaja superiornosti.

Nevini egzotični svet u koji dospeva zapadni putnik kao što je Indijana Džons najčešće nestaje u dramatičnom završetku priče. Raspad nastupa silovito, kao da je razlog za postojanje omalovažen s trenutkom postizanja cilja i otkrivanja tajne. Gledalac mora da vidi piramide koje se ruše, strovaljivanje podzemnih odaja, eksplozije vulkana i druge apokalipse i kataklizme. Ovde obavezuje staro rimsko pravilo *Veni, vidi, vici*. Ono što sam video i doživeo (iskoristio) to otkačim od sebe, jer to sam savladao, to, dakle, prestaje da postoji.

Na taj način savremeni turizam putničku paradigmu zapadnog čoveka iz XIX veka materijalizuje i industrijalizuje. Današnji naslednik Filijasa Foga i Indijane Džonsa je turista koji za dvanaest dana obilazi kolima Meksiko, završavajući putovanje u Kankunu, najodvratnijem mestu koje sam videla, punom monstruoznih hotela i odvojenih plaža. Ili se odmara u *all inclusive* turskim risortima trudeći se da ne misli o tome da će nekoliko stotina metara dalje na plaži more izbaciti tela izbeglica. Ovaj bleedi i višesatnom vožnjom iscrpljen putnik fotografiše kroz staklo autobusa, a noge može da ispravi samo tamo gde ga odvedu volja i interesi vodiča puta. Za vreme kratkih stajanja autobusa svojim očima videće to što preporučuju knjiški vodiči, i zadovoljno notira u sebi da ta mesta zaista postoje! Uveče će takvom turisti doneti etnografski *real life* koji ni sa *real* ni sa *life* nema, u načelu, ničeg zajedničkog.

Turista želi da bude egzotično, ali ne previše. Želi da bude pravo, ali ni u kom slučaju po cenu jutarnjeg tuširanja. Želi emocionalni trepet, ali ne toliki da počne da se uznemiruje. Želi kontakt s lokalcima, ali samo da ne bude suviše obavezujući i ozbiljan. Osluškiivala sam jednom razgovor svojih zemljaka srednjih godina koji su nagovarali jedan drugog na zajedničko putovanje do Kube. Ubeđivali su se uzajamno: treba tamo da odemo što pre dok je još Fidel i dok je još beda, jer će kasnije biti isto kao što je svuda.

Putovanje je takođe osvajanje. Kad krećemo na put, za nama ide naš okean značenja, pojmova, stereotipa, misaonih navika. Njegovi talasi efikasno zalivaju ono što nalazimo van sebe. Na drugi svet se izliva to što već znamo i možemo da shvatimo. To osvajanje omogućavaju vodiči koji uvek znaju bolje šta treba posetiti i videti. Proizvoljno označavaju granice naše percepcije, jer ono čega nema u vodičima i ne postoji. Krećemo se po trasama grozničavo tražeći to što moramo videti. I na taj način ne vidimo ništa drugo sem toga.

Putnički vodiči ostaju i dalje velika tema koja zavređuje specijalnu monografiju, jer pokazuju na koji način pokušavamo da prilagodimo sebi ono što je tuđe i da ga usadimo u sopstvene saznajne sisteme. Uprkos prividima, oni nisu namenjeni svima, uvek imaju svog skrivenog recipijenta sa specifičnim osobinama i kastinskim karakterom, a takođe i skrivenu političku dimenziju, i to nikad ne treba da nam izmakne iz vidnog polja, već da nas navodi na razmišljanje šta mi to zaista gledamo.

Prelistavala sam jednom vodiče po istom delu Poljske – jedan je pisao katolik, drugi Jevrejin. Bili su potpuno različiti. Putnici obe te grupe sigurno bi se mimoilazili kao senke, uopšte ne bi videle jedna drugu. Njihove trase bi se presecale, jer iskustva i uvid u prošlost

sadržani su sigurno u tim njihovim vodičima i bili su potpuno drugačiji. Smelo se može pretpostaviti da njihovi putnički dnevници, ako takvi nastanu – govorili bi o potpuno drugačijim svetovima.

Da li uopšte postoji jedan takav svet, *unus mundus*, o kojem su maštali filozofi? Veliki, neutralni i objektivni univerzum u kojem svi imamo mogućnost da se sretnemo i da prepoznamo svog bližnjeg? Ili možda, živeći u jednom prostoru, u suštini živimo u sopstvenim fantazmatima?

Ispričao mi je nedavno jedan sedamdesetogodišnjak kako su putovala deca cveća. Tih šezdesetih i sedamdesetih godina čovek Zapada, šaren i buntovan, kupovao je jeftin, polovni automobil i kretao njime put Indije. To je trajalo duže od vremena koje smo danas, u XXI veku, spremni da poklonimo za promenu mesta. Jer danas vršimo nekakav opsenarski trik time što se ukrčamo u Boingov avion. Pravimo veliko „klik“ i za nekoliko sati izlazimo u potpuno drugoj stvarnosti. Ti davnašnji putnici premeravali su Zemlju kilometar po kilometar, svakim danom menjali su ukus vode, jela, temperaturu i klimu. Ljudsko telo imalo je šansu da se prilagodi toj sporoj, postepenoj promeni. Usput su doživljavali mnoge pustolovine, pogotovo što na baš tom putu uvek može da se za male pare kupi dobra marihuana.

Tad je putovanje bilo (i možda je i trebalo da ostane) vežba iz stranosti. To je osećao Marko Polo kad je dospeo na dvor kineskog vladara, to je osećao i taj šareni hipik koji je šetajući u sumrak po, recimo, radžastanskom Džodpuru, osetio čudno omamljujuće stanje suspenzije sopstvenog bića. Ništa ne razume, ničemu ne pripada, nikoga se ne tiče.

Kad bi nam danas pala na pamet ludačka ideja da se ide na takav put, kroz koliko bismo vatri, ratova i sukoba morali da prođemo? Dovoljno je baciti pogled na mapu i smesta nam se nametne pitanje da li je to uopšte moguće.

Taj tamo siguran svet završio se ne samo zbog ratova i sukoba, nego i zbog toga što su se pojedini potencijalno atraktivni regioni sveta čudno upodobili jedni drugima – u odeći, jelu, sveprisutnoj plastici, lokalnim suvenirima kineske proizvodnje. Za turiste su sačuvani specijalni prostori, slični ekonomskim pojasevima ili možda parkovima za decu; obavezno s ogromnim parkingom za autobuse. Gde drugde, na mestima u koja nije investiran velik novac u turizam, korisnici odmora sede na plaži, diskretno ih čuvaju ljudi iz obezbeđenja u uniformama komandosa s hladnim oružjem. Izlazak van opštedostupnog puta za obilazak postaje sve teži i zahteva veći novac. To je zabava za bogate. Siromašniji turisti imaju bezbedan standard, putnički *fast food* koji svuda ima isti ukus, a njegova sazajna vrednost je bedna i sadrži samo prazne kalorije.

Zato povratak s još jednog egzotičnog putovanja sve češće prati duboko skriveno razočarenje – nakupovali smo suvenira i đinđuva s kojima posle, kod kuće, uopšte ne znamo šta da radimo, pogledali smo sve znamenitosti iz vodiča, kušali smo lokalni alkohol, najeli smo se lokalnih jela, mnoga od njih su u specijalnom obliku za turiste, pogledali smo folklorne plesove. Pa ipak, kad stanemo u tremu naše kuće s koferima, imamo osećaj kao da smo učestvovali u nerealnom šou, kao da smo polizali sladoled preko stakla.

U našoj zapadnoj kulturi čin kretanja na put bio je čin slobode. Fileas Fog je slobodan čovek. Kao slobodan čovek prihvata opkladu i prihvata izazov, a time i odlučuje o sopstvenom životu. Putovanje je postalo simbol slobode i možda je baš zato to za nas toliko atraktivno. Možda smo mi, po prirodi nomadi, ali smo zaustavljeni na putu, baš tako atavistički razumemo svoju slobodu – biti u pokretu, premeštati se, tumarati...

Ako je odluka o napuštanju svoje zemlje i kretanju na put pitanje slobode izbora isto kao i pitanje slobode reči, onda kako to možemo da zabranjujemo drugima? Za neke ljude emigracija je jedina alternativa, a samim tim sadrži se u nepovredivom ljudskom pravu na slobodan izbor. Ko treba da odlučuje o tome gde je čije mesto? U vreme kad je hiljade ljudi tražilo skloništa u našim zemljama, gospodin Galib ili gospođa Maruš ne mole za našu pomoć. Ne žele da budu tretirani kao izbeglice nego kao slobodni ljudi koji imaju pravo na izbor. Paradoks je to što bi u ime slobode premeštanja bilo bolje za njih da se proglase robom, da im se popuni tovarni list i da ih ukrcaju na avion kao pošiljku. Tada bi im takođe bilo lakše da prelaze granice i putuju.

Tuđa sloboda, uopšte, problematična je. Oni koji uživaju u slobodi obično ne žele da je priznaju drugima.

Zašto ja mogu da putujem u zemlju gospođe Maruš ili gospodina Galiba i da ostanem tamo koliko hoću? Možda bih čak mogla tamo i zastalno da se nastanim? Ali ni gospođa Maruš ni gospodin Galib ne mogu to da učine u mojoj zemlji. Zašto moji zemljaci koji su nekada dodatno zarađivali novac u Libiji i Siriji, gradeći tamo mostove i fabrike, ne žele danas u Poljskoj da daju šansu Libijcima ili Sirijcima, čak i kad je stavka život?

Imam li pravo da putujem? U situaciji kad druge zaustavljaju na granici i smeštaju ih u logore za izbeglice, putovanje sve više postaje etički problem.

Istini za volju, izgubila sam želju da putujem. I ne samo zbog straha od atentata i ratova. Izgubila sam želju da putujem postiđena sopstvenom slobodom koju ne mogu da dam drugima.

Neću više da budem turistkinja u zemljama globalnog Juga, jer bespomoćno posmatranje sirotih ljudi i patnje životinja postalo je za mene nepodnošljivo.

Nemam više želju da putujem otkako sam na Južnom kineskom moru videla plutajuća ostrva otpadne plastike, a na plaži je trebalo najpre pospremiti mesto gde si hteo da se smestiš.

Ne želim više da putujem avionima otkad oni služe kao međugradski taksi, koji za samo jednu liniju sagore toliko nafte koliko nekoliko desetina autobusa potroše na toj istoj liniji. A takođe od tog dana kad sam u američkom Memfisu videla za vreme svakogodišnjeg prazničkog vašara na stotine hiljada živih rečnih rakova koji su se pržili u ogromnim kazanima s vrelim uljem, u slavu tradicije.

Izgubila sam želju za putovanjem otkako na Fejsbuku postoje blogovi na kojima nas savremeni putnici detaljno i s fotografijama informišu o tome šta su radili svakog dana na egzotičnim putovanjima i da zapravo možemo s njima da kontaktiramo lakše nego da su bili kod kuće. Imam utisak da nikada nisu ni pošli na put.

Knjige u stilu „ispričaću vam gde sam bio, bila“ i svi festivali posvećeni putovanjima ne privlače me. Ne raduje me ni *flâneur* klaj-klaj putnik koji se pomiče po drumovima sveta kao čist pogled i celebrira svoj ego većito gladan novih doživljaja.

Prošla me je volja za putovanjima pošto su džihadisti digli u vazduh kipove Bude i uništili Palmiru. Možda je bolje obilaziti je virtualno, na internetu, jer oni tamo i dalje postoje i bezbedni su.

Nemam potrebu da obilazim strane gradove otkad na svakoj ulici na svetu možeš da pronađeš iste suvenire proizvedene u Kini. Neću više obilaziti muzeje u stranom gradu dok ne vidim muzeje u svojoj zemlji.

Može li se i dalje biti nevini putnik u svetu konflikata, eksplodiranih bombi, otetih aviona i neprekidnog straha od atentata ? Možemo li se radovati odmoru na plaži, kojoj nemaju pristupa lokalci? Možemo li se udobno smestiti u avion znajući da na drugoj strani putuju ljudi nakrcani u kontejnerima?

Šta bi na to rekli Fileas Fog i Indijana Džons?

Možda ovog puta mi treba da ostanemo kod kuće i poželimo dobrodošlicu stranim putnicima?

(S poljskog prevela **Milica Markić**)